

Upės „Atharvavedoje“: keli bruožai

Šarūnas ŠIMKUS

Čia bus aptariama viena iš mitinių vandens sampratų vedose, įvardijama žodžiu *ap-* „tekantis vanduo, upė“. Tiksliau, vienoje iš vedų – liturginiame sąvade „Atharvaveda“. Vertimai iš vedų kalbos turėtų padėti tiesiogiai atskleisti, kaip senovės indoarijai suvokė vandenį, kokias jo ypatybes išskyrė ir pabrėžė.

Tyrinėjant senąjį indoeuropiečių ir apskritai archajinio žmogaus pasaulėvaizdį, neišvengiamai remiamasi vedomis – senovės indoarijų liturginių tekstų sąvadais, sunormintais, kaip priimta manyti, II tūkstantmetyje pr. m. e. ir žodinės perdavos būdu pasiekusiais mūsų dienas. Pats žodis *veda*¹ kilęs iš veiksmažodžio šaknies *vid-* „(iš)vysti, regėti, žinoti“ ir atspindi senovinę regėjimu, vaizdavimusi grindžiamą žinojimo sampratą. Lietuvių kalboje tos pačios kilmės yra, pavyzdžiui, *(iš)vysti* „pamatyti“ ir daugybė kitų, o lietuvių *vaidas* „vizija, vaizdas, ženklas“, taip pat mot. g. *vaidė* „vaizduotė“, visai tiksliai atitinka senovės indų *vedā* net ir formos požiūriu (vedų kalbos *e*, tariamas kaip mūsų „ė“, yra kilęs iš dvigarsio *ai*).

Vedos sukurtos vadinamoju vediniu sanskritu – tai senovės indoarijų kalba, kuri ir tėra išlikusi vedų tekstuose. Tiek gramatika, sintakse, tiek ir leksika (žodynu) ši kalba šiek tiek skiriasi nuo klasikinio, gramatikų sunorminto sanskrito, kuriuo vėliau Indijoje buvo sukurta daugybė filosofinių, religinių, literatūros ir mokslo veikalų. Vedų sanskritas kai kuriomis savo gramatinėmis formomis, o kitašyk ir žodynu, yra archajiškesnis, todėl šiek tiek artimesnis ir lietuvių kalbai. Pateikiamuose vertimuose tokius panašumus, kai įmanoma, stengiasi išsaugoti ir pabrėžti.

Esama keturių pagrindinių, klasikinių vedų: „Rigveda“ (pažodžiui „giesmių veda“, iš *rk* „giesmė, šventa daina, religinis himnas“; *r* čia žymi skiemeninį *r*, tariamą iš dalies panašiai kaip „ri“, o *g* vietoj *k* atsiranda prieš antrojo dėmens skardųjį *v*), „Samaveda“ (ją sudaro šventųjų giesmių tekstų išgiedojimai – *sāman*),

„Jadžurveda“ (iš *yajus* „ritualinė ištarmė, šūksnis“) ir „Atharvaveda“ (pavadinimą sudaro žynių Atharvanų, *atharvan*, vardas, taigi būtų „Atharvanų veda“ arba „Atharvanų žinojimas“). Pastaroji veda tiek turiniu, tiek kalbos gramatika yra šiek tiek vėlesnė už kitas ar bent jau už didžiąją dalį „Rigvedos“. Iš vėlyvųjų „Rigvedos“ himnų ir kai kurių kitų tekstų, kuriuose minimas *trividyā* „trijų vedų žinojimas“, matyti, kad „Atharvaveda“ ir kanonizuota vėliau. Matyt, „Atharvavedos“ vėlesnį kanonizavimą lėmė jos turinys – sąvade surinkti užkalbėjimai, užkeikimai bei prakeikimai ir kiti maginiai tekstai, nesusiję su somos aukojimo apeigomis (*śrauta*), sudariusiomis vediškojo ritualo branduolį, o veikiau atliepantys ūkinės bendruomenės, viešės, ar net atskirų asmenų religinius vaizdinius ir poreikius. Be to, dalis šiuolaikinių tyrinėtojų teigia „Atharvavedą“ galėjus susiklostyti išvis „nebrahmaniškame“ indoarijų vartų (*vratya*) klane. Kita vertus, pati indiškoji tradicija „Atharvavedą“ laiko ugnies žynių Atharvanų mistinių tekstų sąvadu. Šiaip ar taip, tai seniausias indų medicinos, anatomijos, biologijos žinių šaltinis. Nors mitiniai, kosmologiniai vaizdiniai čia ne tokie ryškūs kaip „Rigvedoje“, vis dėlto esama nemažai himnų, ar užkalbėjimų, kurie „Rigvedoje“ atskleistas mitologemas pristato naujai, plačiau, kitaip.

*

Vanduo, kaip žinoma, yra vienas iš keturių (arba kartais penkių) pradmenų, arba elementų, sanskritite vadinamų „didžiosiomis estimis“ ar „didžiaisiais būsmiais“ (*mahabhūta*). Dėl savo apvalomųjų, gairinamųjų, gyvastį palaikančių ypatybių gėlas tekantis vanduo iš esmės visose pasaulio tradicijose laikomas šventu, žymi nuolatinį atsinaujinimą, nemirtingumą, o dėl sugebėjimo priimti bet kokius pavidalus ir juos lengvai keisti, išliekant neapčiuopiamam, nesuturimam, jis visuotinai laikomas ir pačia pirmąja substancija, iš kurios radosi pasaulis.

Vedose vandeniui apibūdinti vartojami keli žodžiai: *ap* „takus, tekantis vanduo, upė“, *dānu* „skystis, lašas,

1. Čia ir toliau vedų kalbos daiktavardžiai bus pateikiami kamieno lytimis, be galūnės. Su vienaskaitos vardininko galūne šis vyriškosios giminės žodis būtų *vedas*.

rasa“, *nadī* „upė“, *payas* „geriamas vanduo ar kitas skystis, pienas“, *rasa* „sultys, sula, (gyvybiniai) syvai, rasa“ (vėliau – „jausena, nuotaika“), *salila* „tvanas, pirmykštis vandenynas“, *sindhu* „didelė upė“ ir (kaip upėvardis) „Indas (Indo upė)“, šaknies *ud-* „vanduo“ – *udaka*, *udra* „(stovintis) vanduo“ ir *sam-udra* „vandens telkinys“, „vandenynas“ ar pan. (pažodžiui „san-vandenis“), *vār* „stovintis vanduo“ ir kt. Taigi vandenis žymintys žodžiai apima reikšmes nuo pirmykščių vandenų iki gyvybinių syvų, esmės, „esencijos“, o aiškiai apibrėžti tiksliai jų reikšmės sunku, vargu ar įmanoma. Ir nors dalis šių žodžių gali eiti sinonimais, iš kontekstų ir etimologinių sąsajų galima spręsti, kad kiekvienas iš jų vis dėlto turi savitą reikšmę ar bent atspalvį ir nurodo į savitą vandens sampratą. Užtat nė nėra tokio vieno žodžio, kuris apimtų visas vandens ypatybes.

Šįsyk aptarsime žodį *ap* ir jo vedinius. Šis žodis vedų mitiniuose vandens siužetuose dažniausias, vien juo įvardijamam vandeniui yra skirtos bent kelios „Rigvedos“ giesmės (7.49, 10.9, 10.30, 10.47) ir ištisa virtinė „Atharvavedos“ užkalbėjimų. Žodis dažniausiai, kone išimtinai aptinkamas moteriškosios giminės daugiskaitos lytimi *āpas* „(tekantys) vandenys, upės“. Juo įvardijami būtent tekantys vandenys, t. y. vandenys, kurie „srovena, srūva, srava“ (*sravanti*). Tokią šio vandens pavadinimo sampratą patvirtina ir jo etimologija: senovės indų šaknis *ap-* kildinama iš ide. **āp-* (**h₁ep-*) „(takus, tekantis) vanduo, upė“; iš tos pačios šaknies kilo ir avestos *āfš*, airių *ab*, (galimai) hetitų *ḥapa-* bendra reikšme „upė“, taip pat prūsų *ape*, latvių *upe* ir lietuvių *upė*.² Šios šaknies atspindžiai vandenvardžiuose aptinkami beveik visame tradiciniame indoeuropiečių areale. Savo ruožtu sanskrite iš žodžio *ap* su įvairiais priešdėliais sudaryti bent keli skirtingų reikšmių žodžiai, vienaip ar kitaip tebemenantys tekantį vandenį, upę: pavyzdžiui, *dvīpa* „sala“ (< *dvi+ap*, pažodžiui „dvi-upis“, t. y. iš abiejų pusių vandens apsuptas sausumos plotas), *pratīpa* „prieš srovę“ (*prati+ap* „prieš-upis“), *anūpa* „prie vandens, šlapia vieta, pelkė(?)“ (*anu+ap* „prie-upis, pa-upys“).³

Atsižvelgiant į visa tai, vertimuose pasirinkta vartoti giminišką moteriškosios giminės daugiskaitos žodį *upės* – ne tik ir net ne tiek topografinė, kiek pirmine plačiausia reikšme „(natūrali) vandens tėkmė, srovė“.

Nors šiaip jau tokie vedų vertėjai į Europos kalbas kaip V. D. Vitnis (W. D. Whitney), R. T. H. Grifitas (R. T. H. Griffith), T. Jelizarenkova šį žodį vertė „vandenys“ (ang. *waters*, ru. *воды*). Bet štai žymus lietuvių sanskritologas Ričardas Mironas leidinyje „Dvylika Rig-Vėdo himnų“, versdamas žodžiu *ap* įvardytiems vandenims skirtą „Rigvedos“ himną 7.49, žodį vertė „srovės“ (7.49.1.d: „lai man čia gelbsti dieviškosios srovės!“).⁴

Upės susijusios su pasaulėkūra. Upes paleidžia Indra, nukovęs jas sukausčiusi slobiną Vritrą (1.52.8.a–b): *jaghanvām u haribhiḥ sambhṛtakratav indra vṛtram manuṣe gātuyann apaḥ* (daugmaž pažodžiui:) „nubobės štai su sarčiais, – dvasios galias sutelkęs Indra, – Vritrą, žmogui upes paleidai bėgti“. Tos upės buvo užvaldytos „vergų“ dasų (kartais jie suprantami kaip tam tikri demonai, o kartais siejami su nukariautais vietiniais gyventojais ne arijais). Kaip antai 1.32.11: *dāsa-patnīr ahigopā atiṣṭhan niruddhā āpaḥ paṇineva gāvaḥ / apām bilam apihitam yad āsīd vṛtram jaghanvām apa tad vavāra* „Dasui pavaldžios, Angio ganomos stovėjo sulaikytos upės lyg Panio – karvės. / Upių versmę, kuri buvo apdėta, / Vritrą dobdamas, tąją atvėrė [Indra]“.

Pasaulėkūros metu *ap* išsiurbia pirmąpradį būties „auksinį gemalą“ (*hiranyagarbha*) ir pagimdo ugnį, t. y. ugnies dievą Agnį (10.121.7.a–b): *āpo ha yad brhatīr viśvam āyan garbham dadhānā janayanūr agnim* „Upės pakilios antai kai atėjo, viską sau – gemalą suimdamos, gimdančios Ugnį“. Todėl Agnis dažnai pavadinamas Apam Napatu, *āpām napāt*, pažodžiui „upių vaikas“, „upių palikuonis“ arba, atsižvelgiant į lietuviškus atitikmenis *nepuotis*, *neptis* „sūnaitis“, – „upių nepuotis“.

Tiek „Rigvedoje“, tiek „Atharvavedoje“ pabrėžiama, kad *āpas* yra „srūvančios, sravančios“ (*sravanti*), „apvalančios“ (*punānās*), „tyros“ (*pāvakās*), „skaisčios“ (*śucayas*), „saldžios kaip medus“ ar „meduotos, medingos“ (*madhu*), „vandenyną turinčios tikslu“ ar tiesiog „vandenynatiksles“ (*samudrārthās*). Kalbama apie upių kilmę iš dangaus, kur jas skanauja dievai, su upėmis yra susiję dangiškieji muzikantai Gandharvai (vns. *gandharva* „kvepiantysis, kvapnysis“) ir savotiškos laumės ar undinės Apsaros (vns. *apsarā* „upinė“, visai tiksliai būtų *up-sara*, plg. lie. upėvardį *Saria* ir kt.). Upėmis keliauja didis vandenų, nakties ir teisingumo dievas Varuna. „Atharvavedoje“ ypač pabrėžiama gydomoji ir laimę teikiančioji, palaiminančioji upių galia: sakoma upes turint savyje vaistų (*bheṣaja*), upių prašoma suteikti palaimą, laimę ar gėrį, labą (*śam*).

2. Pokorny, J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern-München: Francke Verlag, 1959, p. 51–52; Топоров, В. Н. *Прусский язык: Словарь*, I. Москва: Наука, 1975, p. 97–98 ir kt.

3. Monier-Williams, M. *A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European languages*. Oxford: Clarendon Press, 1899, p. 42.

4. Mironas, R. *Dvylika Rig-Vėdo himnų*. Kaunas: Studija, 1939, p. 56.

*

Nors iš pažiūros „Atharvavedos“ tekstai dažnai atrodo visai aiškūs, tiesiog išsakantys užkalbėjimą ar užkeikimą, jų turinį išaiškinti ne visada taip paprasta. Užkeikimas gali būti ilgos apeigos dalis, o jos visos paskirtis – nebežinoma. Klasikiniu „Atharvavedos“ komentaru laikoma „Kaušika sūtra“ (*Kauśika sūtra*) yra gerokai vėlesnė, o jos aiškinimai kartais atrodo neįtikinami. Painiavą kelia ir tai, kad žinomos dvi „Atharvavedos“ redakcijos – *śaunaka* ir *paippalāda*, kurios daugeliu atvejų gerokai skiriasi. Čia bus remiamasi geriau išlikusia, plačiau aiškinta ir versta *śaunaka* redakcija.

Visiškai tikslus vedų vertimas išvis neįmanomas, nes jų tekstams būdinga dviprasmybė ar net daugiaprasmybė, neapibrėžtumas tarp tikrinių vardų ir bendrinių sąvokų (Agnis, Ugnis ar ugnis? Apos, Upės ar upės?), nuolatinis sąskambių ir jų sukeliamų sąsajų žaismas, o už išorinių vaizdinių dažnai galbūt slypi vidiniai, dvasiniai turiniai. Tad bet kuris vertimas, suprantama, neišvengiamai kartu yra atitinkama interpretacija, iškelta į pirmą planą kitų sąskaita.

Vertimai

1.4. Palaiminimas upėmis

Užkalbėjimas skirtas gydymui, ne tik žmonių, bet ir karvių.⁵

1.4.1.

*ambayo yanty adhvabhir jāmayo adhvarīyatām
pṛñcatīr madhunā payaḥ*
Motulės eina ratais, sesės atliekančių apeigą,
plakančios pieną su medumi.

1.4.2.

*amūr yā upa sūrye yābhir vā sūryaḥ saha
tā no hinvantv adhvaram*
Šitos, kurios prie saulės, su kuriomis saulė,
jos mūsų teparagins apeigą.

1.4.3.

*apo devīr upa hvaye yatra gāvaḥ pibanti naḥ
sindhubyāḥ kartvaṃ haviḥ*
Upių dieviškų šaukuios, kur mūsų karvės geria.
Srautams reikia nulieti auką.

1.4.4.

*apsv antar amṛtam apsu bheṣajam
apām uta praśastibhir aśvā bhavatha vājino gāvo bhavatha vājiniḥ*
Upėse – nemirtingumas, upėse – vaistas,
upių pašlovinimais tampa veržlūs it žirgai, it kaimenės
tampate veržlios.

1.5. Palaiminimas upėmis

Kaip ir ankstesnis, šis užkalbėjimas pasitelkiamas gydymui, taip pat statant namą.

1.5.1.

*āpo hi śthā mayobhuvas tā na ūrje dadhātana
mahe raṇāya cakṣase*
Upės, juk esate gaivinančios! Jūs mus jėgoj įtvirtinkit,
didelį dėkausmą kad matytume!

1.5.2.

*yo vaḥ śivatamo rajas tasya bhājayateha naḥ
uśatīr iva mātaraḥ*
Kuri jūsų rasa maloningiausia, jos padalinkite čia mums
lyg mylinčiosios motinos.

1.5.3.

*tasmā araṃ gamāma vo yasya kṣayāya jinvatha
āpo janayathā ca naḥ*
Užtat ketinam prisieiti jūsų veldėmei, dėlei kurios prižadinate,
upės, ir pagimdot mus.

1.5.4.

*īśānā vāryāṇāṃ kṣayantīś carṣaṇīnām
apo yācāmi bheṣajam*
Valdovės (viso) trokštamo, viešpačios žemdirbių,
upės, – maldauju vaisto!

1.6. Palaiminimas upėmis

Užkalbėjimas irgi skirtas gydymui.

1.6.1.

*śaṃ no devīr abhiṣṭaya āpo bhavantu pītaye
śaṃ yor abhi sravantu naḥ*
Mūsų labai dieviškosios, atgajai upės tebūnie gerti,
mūsų teatsrūva labai!

1.6.2.

*apsu me somo abravīd antar viśvāni bheṣajā
agnim ca viśvaśambhuvam*
Vidur vandenų, – man Soma atskleidė, – visi vaistai,
ir ugnį visokia palaima esant [atskleidė].

5. Duomenys apie užkalbėjimų paskirtį remiantis: Елизаренкова, Татьяна Яковлевна. *Атхарваведа (Шаунака)*, I: *Книги I–VII*. Москва: Восточная Литература, 2005.

1.6.3.

*āpaḥ pṛṇīta bheṣajam varūtham tanve mama
jyok ca sūryam dṛśe*

Upės, suteikit vaistą, saugą kūnui mano!

Ir kad ilgai saulę regėčiau!

1.3.4.

*śam na āpo dhanvanyāḥ śam u santv anūpyāḥ
śam naḥ khanitrimā āpaḥ śam u yāḥ kumbha ābhṛtāḥ
śivā naḥ santu vārṣikīḥ*

Mūsų labui – upės tekančiosios, labui teesie užtekieiai!

Mūsų labui – prakastieji vandenys, labui gi – kurie ašoty atnešti,

maloningi mums tebus – lietaus!

1.15. Palaiminimas upėmis

Remiantis komentarais, užkalbėjimas sakomas per laime skirtas apeigas, kai užkalbamasis šlakstomas vandeniui, pasemtu iš dviejų laivybai tinkamų upių, o tada valgydinamas kelių skirtingų grūdų koše. Užkalbėjime ryškus šaknies *sru-* „srūti“ žodžių žaismas.

1.15.1.

*śam śam sravantu sindhavaḥ śam vātāḥ śam patatṛiṇaḥ
imam yajñam pradivo me juśantām śamśrāvyeṇa haviśā
juhomi*

Su, su tesrūva upės, su – vėtros, su – skrajūnai!

Šita auka praamže mano tesidžiaugia! Susrūvančiu nuliejimu aukoju.

1.15.2.

*ihaiva havam ā yāta ma iha śamśrāvāṇā utemaḥ vard-
hayatā girāḥ*

ihaitu sarvo yaḥ paśur asmin tiśṭhatu yā rayiḥ

Čionai ateikite, į šauksmą mano! Čionai, susrūvančios, ir jį sustiprinkite, dainos!*

Čionai teeina visas pekus, jame teesti turtas!

*Turimos omeny giriamosios, dievus šlovinančios dainos, tad su tam tikromis išlygomis galima būtų versti giminišku žodžiu *gyrius*, dgs. *gyriai*.

1.15.3.

*ye nadīnām śamśravanty utsāsaḥ sadam akṣitāḥ
tebhir me sarvaiḥ śamśrāvair dhanam śam śrāvayāmasi*

Tos upių pritekančios versmės, niekad neišsenkančios, – jų visais prietekiais man priteklių pritekiname.*

*Atsisakant tiesioginės kalbinės sąsajos tarp vedų *sru-* ir lie. *srū-*, vertime stengiasi išsaugoti būdingą vedų poetiką – nuolatinius žodžių sąskambius.

1.15.4.

*ye sarpiśaḥ śamśravanti kṣīrasya codakasya ca
tebhir me sarvaiḥ śamśrāvair dhanam śam śrāvayāmasi*

Tos, kurios lajaus priteka ir pieno, ir vandens, –

jų visais prietekiais man priteklių pritekiname.

1.33. Palaiminimas upėmis

Užkalbėjimas gali būti sakomas linkint sėkmės, apsiprausiant po skutimosi, apiplaunant svečio kojas, sutrūkus indui su vandeniui ir kt. Pirmoji mantra turi pasaulėkūros motyvo atšvaitų. Antrojoje manroje (jos pirmoji pusė tiksliai kartoja RV 6.49.3 pirmąją pusę) su upėmis siejamas dievas Varuna, *Vāruṇa*, – tvarkos, doros prižiūrėtojas ir baudėjas, „vanduo-sąžinė“ esanti jo buveinė, vandenligė – viena iš jo bausmių. Trečioje manroje – užuomina į tai, kad upės prasideda danguje kaip debesys, todėl ten jų vandenį pirmi geria dievai. Paskutinėje manroje apsakoma upių dosniai teikiama palaima.

1.33.1.

*hiraṇyavarṇāḥ śucayaḥ pāvakā yāsu jātaḥ savitā yāsv
agniḥ*

*yā agniḥ garbham dadhire suvarṇās tā na āpaḥ śam sy-
onā bhavantu*

Auksaspalvės, žvilgančios, tyros, kuriose gimęs Savitaras, kuriose – Agnis,

kurios Agnį kaip gemalą nešiojo, skaisčiaspalvės – jos mūsų labui, upės aptakiosios, tebūnie!

1.33.2.

*yāsām rājā varuṇo yāti madhye satyānṛte avapaśyan
janānām*

*yā agniḥ garbham dadhire suvarṇās tā na āpaḥ śam sy-
onā bhavantu*

Kurių viduryje karalius Varuna eina, tiesą ir melą regėdamas žmoniu,

kurios Agnį kaip gemalą nešiojo, skaisčiaspalvės – jos mūsų labui, upės aptakiosios, tebūnie!

1.33.3.

*yāsām devā divi kṛṇvanti bhakṣam yā antarikṣe bahudhā
bhavanti*

*yā agniḥ garbham dadhire suvarṇās tā na āpaḥ śam sy-
onā bhavantu*

Kurių dievai danguj ragauja skonį, kurios padangėje sklīdinos tampa,

kurios Agnį kaip gemalą nešiojo, skaisčiaspalvės – jos mūsų labui, upės aptakiosios, tebūnie!

1.34.4.

*śivena mā cakṣuṣā paśyatāpaḥ śivayā tanvopa sprśata
tvacaṃ me
ghṛtaścutaḥ śucayo yāḥ pāvakās tā na āpaḥ śaṃ syonā
bhavantu*

Maloningu žvilgsniu į mane pažiūrėkite, upės! Maloniu kūnu, upės, palieskite odą mano!

Lajumi pasiliejusios*, žvilgančios, tyros – jos mūsų labui, upės aptakiosios, tebūnie!

*Vedų *ghṛtaścut* pažodžiui būtų „sviestu tekantis, aptekęs“ ar būtent „lajumi pasiliejęs, apsiliejęs“ ir reikštų pilnatvę, gausą, turta. Bet ir pats žodis *ghṛta* „(aukai liejamas) lydytas sviestas ar kiti riebalai, lajus“ formaliai yra būtojo laiko dalyvis nuo *ghṛ-* „trykšti, sunktis, lietus“. Taigi vertimas *lajumi pasiliejusios* yra ir tikslus, ir išsaugo panašų asociacijų lauką (lie. *lajus* „lydyti taukai“ kaip tik yra veiksmažodžio *lieti* šaknies). Nors originalo *ghṛta* ir *ścut* – skirtingų šaknų žodžiai, apskritai tokio pobūdžio sąsajos – būdinga vedų poetinės kalbos ypatybė, tad jas, pasitaikius progai, pravartu pailiustruoti ir vertime.

3.13. Upių užkalbėjimas

Pasak „Kaušika sūtros“, užkalbėjimo griebiamasi siekiant nukreipti upę nauja vaga ir prišaukti lietu. Pirmos keturios mantros poetiškai etimologizuoja įžangoje jau minėtus skirtingus vandens pavadinimus. Mantros taip pat mena mitinį, tyrinėtojų kartais su pasaulėkūra siejamą siužetą apie tai, kaip Indra išlaisvino slibino, ar angio, angino Vritros užtvenktas upes. Šioje vietoje vertimas gerokai dviprasmiškas. Pasak „Kaušika sūtros“, paskutinėje mantroje užsimenama upės vagos keitimo apeiga, kurios metu ant naujos būsimosios vagos dugno padedamas gabalėlis aukso ir prie jo pririšama varlė.

3.13.1.

*yad adaḥ saṃprayatīr ahāv anadatā hate
tasmād ā nadyo nāma stha tā vo nāmāni sindhavaḥ*

Tada, kai susiejote, angį nudobus, – kriokėte, todėl „krioklės“* vardu jūs esat. Jūsų vardai tie, upės!

*Žodis *nadī* „upė“ aiškinamas kaip „kriokianti“, iš *nad-* „kriokti, šniokšti, gauti“ (palyginimui mūsų *krioklys*).

3.13.2.

*yat preṣitā varuṇenāc chībham samavalgata
tad āpnod indro vo yatīs tasmād āpo anu śṭhana*

Kai varomos Varunos ūmai užbangavote, pagavo Indra jus eiklias, iš čia jūs „gavės“*.

*Žodis *āpas* „tekantys vandenys, upės“ čia aiškinamas remiantis veiksmažodžio šaknimi *āp-* „(pa)gauti, pasiekti, įgyti“ (panašias asociacijos galėtų kelti mūsų upėvardžiai *Gavys*, netgi *Gauja*, ne paisant šiuolaikinių mokslinių jų etimologijų).

3.13.3.

*apakāmaṃ syandamānā avīvarata vo hi kam
indro vaḥ śaktibhir devīs tasmād vār nāma vo hitam*

Prieš savo norą, tekančiosios, buvote užvertos, štai kaip, – Indra jus [savo] galiomis [atvėrė], deivės! Tad „vėrės“* vardas jums uždėtas!

*Daiktavardis *vār* „stovintis vanduo“ čia siejamas su veiksmažodžio šaknimi *vṛ-* „už(si)verti, už(si)tvenkti ir pan.“ Šio veiksmažodžio lytis *avīvarata* gramatiškai gali būti laikoma tiek vienaskaitos trečio asmens aoristu (tam tikru būtuojų laiku), tiek daugiskaitos antro asmens aoristu. Čia laikomasi pastarosios interpretacijos, kuri atrodo visai logiška: tekantys vandenys prieš savo norą buvo užverti, o Indra juos kaip tik atvėrė. Sulig kita interpretacija, išeitų, kad upės prieš savo valią tekėjo, o Indra jas užvėrė, o tai sunkiai įtikėtina (nors pgl. sekančią mantrą). (Palyginimui – lietuviški upėvardžiai *Vėrė*, *Verys*, *Verupis*, *Vėrupis* ir kt. Paradoksalu, bet kalbininkų jie išties kilme siejami su senovės indų stovinčio vandens pavadinimu *vār* – tik ne su veiksmažodžiu *verti*.)

3.13.4.

*ekaḥ vo devo 'py atiṣṭhat syandamānā yathāvaśam
ud āniṣur mahīr iti tasmād udakam ucyate*

Vienas jums dievas [kelia] pastojo, tekančios taip nepavaldžiai.

„Pailso didžiosios“, – šitaip pasakė. Todėl „pailsusios“* sakoma.

*Žodis *udaka* „stovintis, užtvenktas vanduo“ susiejamas su priešdėlinio veiksmažodžio *ud-an-* „nu-ilsti, išsi-kvėpti“ (šaknies *an-* „alsuoti, kvėpuoti“) dalyviu *udāniṣur* „nuilsusios, išsikvėpusios“ (palyginimui – lie. upėvardžiai *Alsa*, *Alsė*, *Alsys*, *Alsupis* ir kt., kalbininkų siejami kaip tik su žodžiu *alsa* „nuovargis, pailsimas“).

3.13.5.

*āpo bhadrā ghṛtam id āpa āsann agnīṣomau bibhraty āpa
it tāḥ*

*tīvro raso madhupṛcām araṃgama ā mā prāṇena saha
varcasā gamet*

Upės – laimė, lajumi juk upės buvo! Agnį, Somą neša upės tos!

Aitrūs syvai, su medum plakti*, man prisieinantys, – su kvėpimu, su spindesiu drauge tegu ateina!

*Turimas omeny soma.

3.13.6.

*ād it paśyāmy uta vā śṛṇomy ā mā ghoṣo gachati vān
māsām*

*manye bhejāno amṛtasya tarhi hiranyavarṇā atrpaṃ
yadā vaḥ*

Jau ir matau, o ir girdžiu! Pas mane ūžesys atkanka, balsas pas mane!

Manausi ragaujās nemirtingumo [eliksiro], – auksaspalvės, – tuomet, kai atsigaivinu jumis!

3.13.7.

*idaṃ va āpo hr̥dayam ayaṃ vatsa ṛtāvāriḥ
ihettham eta śakvarīr yatredaṃ veśayāmi vah*
Jūsų šerdis, o upės, – šitas mitulys*, teisingosios!
Čionai šitaip ateikite, galingosios, kur štai vedu jus!

*Vedų *vatsa* pažodžiui – „vienerių metų gyvulys (paprastai veršiu-
kas)“, taigi lietuviškai „vienergis, mitulys“. Turimas omeny Agnis.

6.23. Upių užkalbėjimas

Užkalbėjimas sakomas per gydymo apeigas ir siekiant už-
tikrinti sėkmingą aukojimą.

6.23.1.

*sasruṣīs tad apaso divā naktam ca sasruṣīḥ
vareṇyakraṭur aham apo devīr upa hvaye*
Srūvančias, kaip paprastai, dieną ir naktį srūvančias –
trokšdamas dvasios galių aš upes dieviškas šaukiuos!

6.23.2.

*otā āpaḥ karmaṇyā muñcantv itaḥ praṇītaye
sadyaḥ kṛṇvantv etave*
Suaustos upės – [mūsų] darbu* teišsilaisvina iš čia dėl
proveržio,
nedelsiant tepadaro eigą!

*Vedų *karman*, pažodžiui „darbas, darymas“, taip pat gali reikšti
„apeigas, ritualą“ ir yra čia pat pavartoto veiksmazodžio *kr-* „daryti,
kurti“ šaknies, o vertime savo ruožtu išlieka sąsaja tarp *darbas* ir
daryti. Ta pati sąsaja pabrėžiama ir kitame posme.

6.23.3.

*devasya savituḥ save karma kṛṇvantu mānuṣāḥ
śaṃ no bhavantu apa oṣadhīḥ śivāḥ*
Dievo Žadintojo* žadinami darbą tegu dirba žmonės!
Mūsų labai tebus upės, žolės – maloningos!

*Dievavardis arba (tikriausiai Saulės) epitetas Savitaras, *Savitṛ*,
pažodžiui yra veikėjo pavadinimas reikšme „žadintojas, ragintojas,
skatintojas, sukėlėjas“ ar pan. (lietuvių saulė irgi pavadinama „bu-
dintoja“). Žodį versti, o ne palikti kaip tikrinį vardą, spiria greta
pateiktas tos pat šaknies veiksmo pavadinimas *sava* „žadinimas,
raginimas, skatinimas, kėlimas“ ar pan.

6.24. Upių užkalbėjimas

Užkalbėjimas sakomas laimei, taip pat užkalbant ligas
(vandenligę, širdies dieglius ir kt.). Pirmoje manroje ga-
lima įžvelgti du vietovardžius – Himalajus (*himavataḥ*
„žiemas, žieminis [kalnas]“) ir Indo upę, ved. *Sindhu*,
nors *sindhu* kaip bendrinis daiktavardis yra tiesiog vienas
iš „upės“ sinonimų ir gali būti verčiamas kaip „(didelė)
upė, srautas, tėkmė“ ar pan. Bendras vaizdas toks: upės
išteka iš aukštųjų „žieminių kalnų“ (Himalajų) ir suteka

į vieną didžiąją „Upę“ (Indo upę, Indą). Lietuvių dainose
panašiai dviprasmiškas, dažnai veikia bendrinis nei tikri-
nis, pavyzdžiui, yra *Dunojus*, o kitąsyk ir *Nemunas*.

6.24.1.

*himavataḥ pra sravanti sindhau samaha saṅgamaḥ
āpo ha mahyaṃ tad devīr dadan hr̥ddyotabheṣajam*
Nuo [kalno] žieminio atsirūva [upės] – Inde kažkur [jų]
santaka.
Upės kad man tą, dieviškosios, duotų vaistą nuo širdies
degimo!

6.24.2.

*yan me akṣyor ādidyota pārṣṇyoh prapadoś ca yat
āpas tat sarvaṃ niś karan bhiṣajām subhiṣaktamāḥ*
Kuris man akyse degimas, kulnuose ir pirštų galuose kuris, –
upės kad visa tai pašalintų, vaistingų vaistingiausios!

6.24.3.

*sindhupatnīḥ sindhurājñīḥ sarvā yā nadya sthana
datta nas tasya bheṣajam tenā vo bhunajāmahai*
Kurių viešpatis – Indas, karalius – Indas, visos, kurios
esate upės, –
duokite mums nuo šito vaistą! Dėl to jus kad skanautume!

Vertimas iš vedų kalbos ir paaiškinimai
Šarūno ŠIMKAUS ir Dainiaus RAZAUSKO.

Rivers in the *Atharva-veda*: several features

Šarūnas ŠIMKUS

In the translation of the Vedic liturgical digest, the
Atharva-veda, one can see how the ancient Indo-Aryans
perceived water, i.e. one of the mythical concepts of water,
identified by the word *ap-*, “flowing water, river”. In the
ancient Indo-Aryan worldview, rivers are related to world-
creation, the origin of rivers is believed to be the sky, where
the rivers are the drink of the gods; rivers are related to
the heavenly musicians Gandharva and the peculiar water
spirits and mermaids, the Apsara. Varuna, the great god
of the rivers, the night and justice, travels by water. In the
Atharva-veda, the healing and happiness providing, bless-
ing power of water is especially noted: it is believed that
rivers have within them medicine, rivers are asked to pro-
vide bliss, happiness or goodness, good will.

The *Atharva-veda* has a collection of incantations and
curses and other magical texts, unrelated to the core of the
Vedic ritual, made up the soma sacrificial rites (*śrauta*),
which were important for the community’s or even indi-
vidual person’s religious or economic needs.